

TÜRKİYE EKONOMİSİ

CUMHURİYET ÖNCESİ EKONOMİK DURUM

Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomi, büyük ölçüde **tarıma** dayalı bir yapıya sahipti. İmparatorlukta fetih yoluyla elde edilen toprakların ve devletin vergi gelirleri önemli bir rol oynamıştır.

Toprak düzeni devletin sadece ekonomik yapısını değil; aynı zamanda askeri, siyasi ve toplumsal yapısını da belirleyen bir faktördür.

Osmanlılar, Selçuklu Devleti'ndeki "ikta sistemi"ni biraz daha geliştirerek "dirlik" ya da "tımar" adı altında düzenlemişlerdir.

"Miri arazi rejimi" denilen bu sistemde, **toprağın mülkiyet hakkı devlete aittir.**

Sanayi alanında; birer esnaf örgütü olan **"lonca sistemi"** uzun bir müddet varlığını devam ettirmiştir. Ancak, teknik donanımı ve vasıflı işçiyi gerektiren sanayi kuruluşları 19. yüzyıldan itibaren hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Lonca, Osmanlı Devleti'nde de **kent esnafının ve küçük çaplı üretim yapan zanaatkârların örgütlenme biçimiydi.** Temelini Ahilik'ten alan Osmanlı lonca düzeni 15. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, 18. yüzyılın ortalarına doğru "gedik" biçimini alarak 20. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Ticari faaliyetler ise; genellikle azınlıklar ve yabancılar yoluyla sürdürülmüştür.

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısında göze çarpan en önemli nokta; **tarımın üretimde büyük bir paya sahip olmasıdır.**

Toprak bolluğu olmakla birlikte; emek ve sermaye yoğun tekniklerin uygulanması söz konusu değildir.

Üretim genellikle tüketime yöneliktir.

Ancak, İmparatorluğun limanlara ve ulaşım imkânlarına yakın, genellikle Batı bölgelerinde 19. yüzyıl ortalarına doğru ihracata yönelik tarım uygulaması da başlamıştır. Buna karşılık, Avrupa sanayisi karşısında kendisini yenileyemeyen Osmanlı sanayisi geri plânda kalmış; yabancı sermayenin ekonomi içindeki ağırlığının, **1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın** ekonominin her alanında olduğu gibi özellikle sanayi alanındaki yıkıcı etkilerinin artmasıyla ve yatırımların verimli alanlara yönelmemesi gibi nedenlerle her ne kadar sanayileşme çabaları olmuşsa da etkin sonuçlar alınamamıştır.

Baltalimanı Ticaret Konvansiyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birleşik Krallık ile İstanbul'un Baltalimanı semtinde, 16 Ağustos 1838 tarihinde imzaladığı ticaret antlaşması.

Osmanlı İmparatorluğu 1826'dan beri kendi ihtiyaç duyduğu yerli hammaddelerin yabancı tüccarlar tarafından yurt dışına çıkarılmasını önleyen yed-i vahid (tekeli) sistemini uygulamaya koymuştu. Bu sistem Büyük Britanya'nın çıkarlarına uygun düşmüyordu

ve İngilizler kendilerine Osmanlı topraklarında ayrıcalıklar verilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapıyorlardı.

Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırmak için İngilizlerden yardım istedi. Bu yardıma karşılık olarak, Büyük Britanya'ya ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar veren bir ticaret konvansiyonunu Baltalimanı'nda devlete ait olan bir yalıda imzaladı. Konvansiyon 8 Ekim 1838'de Kraliçe Viktorya, bir ay sonra da Sultan II. Mahmut tarafından onaylandı.

Bu antlaşmanın bazı maddeleri şunlardır:

- Tekel sistemi kaldırıldı. Britanyalılara diledikleri miktarda ham maddeyi satın alma imkânı verildi.
- İç ticarete Osmanlı vatandaşlarının yanı sıra Britanyalıların da katılması öngörüldü.
- Britanya vatandaşları Osmanlı ürünlerini Osmanlı tacirleri aynı vergi koşulları altında satın alma hakkına sahip oldular.
- Britanyalılarla olan transit ticaretten alınan resmi vergi kaldırıldı.
- Büyük Britanya gemileriyle gelen Britanya malları için bir defa gümrük ödendikten sonra, mallar alıcı tarafından nereye götürülürse götürülsün bir daha gümrük ödenmeyecekti.

Ekonomide görülen en önemli özelliklerden birisi, **yabancı sermaye yatırımlarının artmasıdır.**

- Uzun süren savaşlardan yenilgiyle çıkılması,
- İmparatorluğun yabancı devletlere verdiği kapitülasyonların, ticari antlaşmalarla tanıdığı hakların önü alınamaz bir şekilde devleti zarara sokması,
- Devlet bütçesinin sürekli açık vermesi,
- Dış borçların artması vb. nedenlerle ekonomide **dışa bağımlı bir yapı kendini göstermiştir.** Böyle bir konum da İmparatorluğun ekonomik gelişmesinin önünde engel oluşturmuştur.

1) Tarım Ağırlıklı Üretim Yapısı

Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomi, büyük ölçüde tarıma dayalı bir yapıya sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak düzeni devletin ekonomik ve toplumsal yapısını belirleyen bir rol oynamıştır.

Tarım konusunda ortak nokta, merkezin denetimi elinde tutmasıdır.

Anadolu Selçuklularında gelişen **“ikta sistemi”**ni Osmanlı İmparatorluğu da bazı yeni düzenlemelerle benimsemiştir. **“Askeri ikta sistemi, mülkiyeti devlette olan bir toprak parçasından sağlanan gelirin o toprağın yönetimiyle görevli bir memur askere bırakılması; askerin bu gelir karşılığında devlet istediği zaman o toprağı işleyenlerle birlikte savaşa gitmekle yükümlü olmasıdır.”**

Dirlik ya da tımar düzenlemesi ile mülkiyeti Devlete ait olan tarım arazileri yıllık gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılıp kullanımı, başlıca işlevleri **vergi toplamak ve asker sağlamak** olan kamu görevlilerine bırakılmıştır.

Osmanlı toprak düzeni, tımar sistemi aracılığı ile merkezi yönetimin üretim ve bölüşüm gibi belirleyici ekonomik faaliyetleri denetimi altında tutması ilkesine dayanmaktadır.

Tımar, en genel kapsamında **devlete sağlanan tanımlanmış bir hizmet karşılığında ücret olarak toprak tahsis edilmesidir**.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tımar düzeni ile ilgili bazı amaçları vardır:

- Osmanlı İmparatorluğu böyle bir düzenleme ile **toprakların boş kalmasını önüyor** ve Devlet nereden ne kadar ürün alacağını hesaplayarak açlık, kıtlık vb. durumlardan kendisini koruyabiliyordu.

- Devlet, bir maliye örgütü kurma külfetinden kurtulmuş oluyor ve vergi toplama ve bunları maaş olarak dağıtma yerine; görevlilerinin önemli bir bölümüne belirli toprakların gelirini alma yetkisini veriyor ve hizmet devam ettiği müddetçe bu hak geçerli oluyordu.

- Üçüncü amaç, askeri içeriklidir. Her tımar sahibi tımarının büyüklüğüne göre belirli sayıda atlı asker beslemek zorunda idi. Böylelikle devlet, elinin altında savaşa hazır bir ordu bulundurmuş oluyordu.

- Dördüncü amaç, devletin yönetim felsefesi ile ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğu merkez dışında oluşabilecek yerel güçlerin oluşmasını bu yolla engellemiş oluyordu.

Ancak, 16. yüzyılın sonlarına doğru İmparatorluk yeni toprak kazanımının sonuna gelmiş ve bu yoldan sağlanan gelirler de düşmüştür.

Aynı zamanda dünya ticareti Akdeniz limanlarının dışına kaymış, Yeni Dünyanın altın ve gümüş miktarını arttırması para-fiyat dengesini sarsmıştır.

İmparatorluk, iltizam usulü denilen bir uygulamayla gelirlerini arttırmak için, miri toprakları ya doğrudan satışa çıkarmak ya da bunların üzerinden vergi toplama işini özel girişimcilere (mültezim) bırakmak gibi yöntemlere başvurmak zorunda kalmıştır. Nitekim, **1858 tarihli Toprak Yasası (Kanunname-i Arazi) ilke olarak özel mülkiyeti benimsemektedir**.

İmparatorluğun ekonomiyi tümüyle düzenleyecek **maliye politikası araçlarından** yoksun olması ve özellikle azınlık ve yabancılara tanınan ayrıcalıklar kamu gelirlerinin büyük ölçüde tarımdan sağlanmasına sebep olmaktadır.

Örneğin; kamu gelirlerinin 1909-1910'da yaklaşık **%40'ı aşar ve hayvan (ağnam) vergilerinden** oluşmaktadır. Ayrıca, arazi, bina, tütün, ipek ve tuz gibi mallardan alınan vergiler de dikkate alınırsa, kamu gelirlerinin yarısından fazlasının kırsal kesimden sağlandığı sonucuna varılmaktadır. Buna karşılık, kırsal kesime yapılan kamu harcaması çok azdır.

Diğer yönden tüm yabancılar, azınlık grupları (askerlik bedeli olan cizye dışında) vergi vermemektedir.

Ancak, ulaştırma olanakları sağlandığında ya da dış talep arttığında yeni toprakların üretime açılması, 19. yüzyıl boyunca toprak kıtlığının önemli bir sorun olmadığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, tarım teknolojisinde önemli değişiklikler olmamasına rağmen, nüfus artışıyla birlikte işlenen toprak miktarlarının ve tarımsal üretimin artışı, yeni toprakların üretime açılabilmesini göstermektedir. **19. yüzyıl Anadolu tarımında görülen en önemli değişiklik, pazar için üretimin artışı ve Anadolu köylülerinin pazar ilişkileri içine çekilmeleridir.**

Pazar için üretimin artışının iki nedeni vardır:

- Birincisi, Anadolu'dan Avrupa pazarlarına yapılan ihracatın büyük artışlar göstermesi.
- İkincisi, Anadolu'nun ve kentlerin nüfusunun artışıyla ve demiryolu yapımının da etkisiyle iç pazarlar için tarımsal üretimin genişlemiş olmasıdır.

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü Türkiye coğrafyası, besin maddeleri açısından kendine yeterli bir konumdadır ve büyük ölçüde tarım ürünü ihraç etmektedir.

1908 ile 1914 yılları arasında tarımsal hasılanın %13-14' ü ihraç edilmekte, büyük kentlerin beslenmesi ise un ithalatı ile sağlanmaktadır. Bu dönemde tarımsal üretimde küçümsenmeyecek artışlar meydana gelmiştir.

19. yüzyıl Osmanlı tarımının belirgin özelliklerinden bir tanesi bölgesel farklılıklardır.

Makedonya, Trakya ve Anadolu'da tarım; pazar için üretimin yaygınlık derecesi, üretimin bileşimi, toprak ve emeğin oranları, iklim ve toprak koşulları gibi konularda farklılıklar göstermektedir. Makedonya, Trakya, Batı Anadolu, Doğu Karadeniz kıyısı ile Adana'da dünya pazarlarına açılmanın etkisi vardır. Bu bölgelerde tarım ticareti gelişmiş, ihracata yönelik bölgeler olma özelliğini kazanmışlardır.

Orta Anadolu bölgesi, Alman sermayesi tarafından yapılan Anadolu Demiryolu'ndan sonra İstanbul ve Avrupa pazarları için tahıl üretiminde ön plâna geçmiştir.

Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ise, dünya pazarlarının etki alanı dışında kalmışlardır.

2) Sanayileşme Çabaları

Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi üretiminde daha çok zanaat niteliğindeki **lonca teşkilâtları** dikkati çekmektedir. Hem dinsel, hem de ekonomik bir nitelik taşıyan lonca teşkilâtlarında sıkı bir disiplin hâkimdir.

Böyle bir disiplin hem üretimin düzenini sağlamakta, hem de devletin örgütler aracılığıyla ekonomiyi denetlemesini mümkün kılmaktadır.

Böylelikle; devlet, fiyatları ve kaliteyi kolaylıkla kararlaştırmakta ve denetlemekte; rekabetin yasaklanması dolayısıyla bir malın gereğinden fazla üretilmesi engellenerek

ekonomik kaynakların daha akılcı bir şekilde kullanılması sağlanmakta ve özellikle karaborsa ve fiyat artışının doğması zorlaşmaktadır.

Sanayi Devrimi'yle birlikte, Avrupa'da girdi maliyetlerini düşürerek daha ucuza mal üretilmesini sağlayan yeni teknolojiler, Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiştir. Daha çok el sanatlarına ve esnaf tipi örgütlenmeye dayanan Osmanlı sanayisi, Batı'da gelişen yeni teknolojiler karşısında kendisini geliştirememiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun pazarını yabancı ürünlere açmak zorunda kalması, devleti ucuz gıda ve hammadde ithal eden bir konuma getirmiş, var olan sanayiye çökertmiş, Batı'dan ithal edilen ucuz mallar Osmanlı Devleti'nin gelirinin gerilemesine sebep olmuştur.

Hizmet kesimlerindeki yatırımların daha kârlı oluşu da, sanayiye kaynak aktarımını engellemiştir.

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme çabaları 19. yüzyılın ikinci yarısında görülmektedir. Yerli sanayinin geliştirilmesi ve özellikle ordunun giyim ve silâh ihtiyacını karşılamak için bir takım sanayi girişimlerinin olduğu bilinmektedir.

Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte iç gümrükler kaldırılmış ve 1913'te sanayinin teşviki için bir yasa çıkarılmıştır.

Ayrıca, 1913 ve 1915 yıllarında yapılan sayımlardan Osmanlı sanayisiyle ilgili verilere ulaşılabilmektedir. Bu veriler, Osmanlı sanayisinin dayanıksız tüketim malları üretimine yöneldiğini, ara ve yatırım malları alanında gelişemediğini, var olan sanayi üretiminin de madencilik ve tarımsal üretimle bütünleşmediğini göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde kurulan en büyük sanayi işletmeleri pamuklu, yünlü ve ipekli tekstil alanlarında iplik, bez ve kumaş üreten fabrikalardır. Ayrıca, çeşitli gıda maddeleri, yağ ve sabun fabrikaları ile çimento ve tuğla gibi inşaat malzemeleri üreten imalâthaneler mevcuttur.

Devletin en önemli sanayi merkezi ise; özellikle pamuklu tekstil alanında, Selânik ve çevresinde yoğunlaşmıştır.

Öte yandan, 1908 Devrimi sonrasında uygulanan ve İmparatorluktaki çeşitli etnik unsurları Osmanlı milleti kavramı çerçevesinde bir araya getirmeyi amaçlayan liberal politikalar Balkan Savaşları'nda uğranılan yenilgiden sonra terk edilmiş; İttihat ve Terakki yönetimi liberal iktisat politikalarını bir kenara iterek, **korumacı gümrük duvarları etrafında tarımı ve sanayiye şekillendirerek milliyetçi politikalar uygulamaya yönelmiştir.**

1913 yılının Aralık ayında yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı bu örneklerden birisi olup, **bu yasa ile yerli sanayiye devlet desteği sağlanmıştır.**

Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı milli iktisat politikalarının uygulanabilmesi için gerekli dış koşulları hazırlamış; savaşın başlamasından sonra Avrupalı devletlerin itirazlarına rağmen, kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmıştır. 1916 yılından itibaren de seçici tarifelerle

belirli alanlarda yeni üretimi korumayı amaçlayan yeni gümrük rejimi uygulanmaya başlanmıştır.

Tablo 1.2: Osmanlı Sanayisinin Genel Durumu (1915)

Sanayi Dalı	Kuruluş Sayısı	Çalışan İşçi Sayısı (10.000 kişi)	İmalat Değeri (Milyon Osmanlı Kuruşu Olarak)	İmalat Değeri (Tümün Yüzdesi Olarak)
Gıda Sanayi	239	8.1	1055	50
Toprak Sanayi	32	1.0	14	0.6
Debağat	21	2.0	87	4.0
Tahta Sanayi	29	1.0	14	0.6
Tekstil Sanayi	131	9.2	124	6
Matbaacılık, Kırtasiye	61	1.5	51	2
Kimya Sanayi	18	0.2	22	1
Madeni Eşya Sanayi	34	1.5	112	5
Deniz Tezgâhları, Demiryolu Atölyeleri	17	6.8	120	6
Suriye’de en az 10 işçi çalıştıran kuruluşlar	250	9.0	500	24
Toplam	835	40.3	2099	99.2

Kaynak: Kongar, 2007: 346.

Tablodan da görüldüğü gibi sanayi dalları içinde gıda sanayi çok önemli bir paya sahiptir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu’nun tarım ağırlıklı bir yapıya sahip olmasıyla açıklanabilir.

Gıda sanayisini tekstil sanayisi takip etmektedir. Özellikle pamuklu ve yünlü dokuma ön plândadır.

Tekstil sanayisinden sonra ise; sırayı ulaştırma alanındaki sanayiler almaktadır.

Hizmetler sektörüyle ilgili olarak ise bu alanda yabancı sermayenin egemenlik payı büyüktür.

Dış ticaretteki hızlı genişlemenin Osmanlı sanayisinde meydana getirdiği en büyük yıkım kumaş üretiminde görülmüştür.

İthal malların ucuzluğu karşısında binlerce pamuklu tezgâhı terk edilmiş, ipekli ve yünlü sanayide de önemli gerilemeler meydana gelmiştir.

Osmanlı sanayisinin önemli bir özelliği; sanayi işletmeleri mülkiyetinin hemen hemen tümünün azınlıkların ve yabancıların elinde olmasıdır. Sanayi kesimindeki mülkiyetin etnik niteliği ekonomik açıdan önemsiz sayılabilse de; hukuk, askerlik, eğitim ve benzeri konulardaki ayrıcalıklar da dikkate alındığında, azınlıkların sanayi sermayesini ellerinde tutmaları birikim sürecini tıkayan bir nitelik göstermiştir.

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı sanayisinin genel niteliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Osmanlı İmparatorluğu'nda temel sanayiler kurulmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu hammadde ve gıda malları satıp, mamul mallar satın alan bir ülke konumundadır.
- Osmanlı sanayisi, sadece yakın pazarlar için üretilen tüketim malları alanında bir gelişme göstermiştir. İmalat sanayisi içinde gıda malları üretiminin ve daha sonra tekstil sanayinin payı yüksektir.
- Osmanlı sanayisi, madencilik ve tarımsal üretim ile bir bütünleşmenin olmadığını göstermektedir. Osmanlı topraklarından çıkarılan madenlerin ve tarımsal ürünlerin çok büyük bir kısmı işlenmeden ihraç edilmektedir. **Örneğin;** pamuk üretiminin %80'i işlenmeden satılmaktadır. Yün, deri ve tütünde de aynı durum geçerlidir.

3) Hizmetler Kesimi

Hizmetler kesiminde yabancı sermayenin egemenliği söz konusudur.

- Ticaret kesiminde İngiliz,
- Borç verme ve para işlemlerinde Fransız,
- Demiryollarında Alman sermayesinin görece üstünlüğü bulunmaktadır.

Yabancı sermaye doğal olarak ekonomik yönden görece gelişmiş olan, belirli bir sermaye birikimine sahip azınlık gruplarıyla iş birliği içindedir.

Yabancı sermaye yatırımlarının çok büyük bir bölümü ulaştırma, özellikle demiryollarına yapılmıştır. Demiryolu yapımının o dönemde ekonomik gelişmenin bir göstergesi olarak sayıldığı göz önünde tutulursa, Osmanlı'nın bu alanda belli bir çabaya girdiği sonucuna varılabilir. Ancak bu süreci besleyecek üretim dönüşümü sağlanamamıştır.

Demiryollarından sonra gelen ikinci önemli alan bankacılık ve sigortacılıktır. Bu durumda Osmanlı'da para ticaretinin çok karlı olduğunu, ek olarak sermayenin güvence aradığını gösterir.

a) Ulaştırma

Osmanlı Devleti'nin etkin bir sanayileşme politikası olmadığı için, ulaştırma sektörü de geri plânda kalmıştı. Ancak, Osmanlı İmparatorluğuna gelen yabancı sermaye şirketleri 1838- 1841 döneminde imzalanan **serbest ticaret antlaşmalarının** oluşturduğu pazar imkânlarından da yararlanarak yatırımlarda önceliği demiryolları, limanlar ve fenerler gibi ulaştırma yatırımlarına vermişlerdi.

Bu gelişme Avrupa devletlerinin sınai mal satıp hammadde ve gıda malları satın almaya yönelik politikalarından kaynaklanmaktadır. Başlıca hammaddeleri (pamuk vb.) üreten bölgeleri limanlara bağlayarak ihracatı etkin bir ulaştırmaya kavuşturmak, getirilen

mamul malları da iç pazara sürmeyi kolaylaştırmak, bu ağın kurulmasındaki ekonomik gerekçelerdendir.

Ulaşım alanındaki en önemli gelişme büyük ölçüde yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilen **demiryollarıdır**.

Demiryolu yapımının **demir-çeliğin üretimini arttırması ve götürüldüğü bölgenin pazara açılmasını sağlaması** bakımından iki ekonomik etkisi vardır.

Ulaşım alanında denizyollarının da yabancı sermayenin egemenliğinde bulunduğu görülmektedir. Yabancılar kapitülasyonlar aracılığıyla sağlanan kabotaj hakkı nedeniyle denizcilik de korumasız bir konumdaydı.

Kara ulaşımında ise, önemli bir gelişme olmamıştır.

b) Bankacılık ve Dış Borçlanma

1840'lı yıllarda Avrupa'yla olan iktisadi ve mali bütünleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda bankalar kurulmaya başlanmış; ticaretin genişlemesi ve tüccarların kredi ihtiyaçları da bu talebi arttırmıştır.

Ancak, geleneksel olarak bankacılık hizmetlerini azınlıkların oluşturduğu **Galata Bankerleri** yürütmektedir.

Dışa açılma dönemiyle birlikte 1856 yılında İngiliz sermayesinin katkısıyla Londra'da Osmanlı Bankası kurulmuş; 1863'te Fransız sermayesinin de katılmasıyla ismi Osmanlı Imperial Bankası olarak değiştirilmiş ve diğer bankacılık işlemlerinin yanında banknot çıkarma yetkisiyle de donatılmıştır.

İlerleyen yıllarda yabancı sermayeli bankaların sayısı hızla artmıştır.

Yerli sermayeye dayalı bankacılık girişimi ise; Mithat Paşa'nın kurduğu Tarım Kredi Kooperatiflerinin 1888 yılında **Ziraat Bankası'na** dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir. Piyasadan daha düşük bir oranda faiz sağlayarak tarım kesiminin yararlanmasını sağlamıştır.

Cumhuriyet'ten önce Osmanlı İmparatorluğu'nda 20 milli, 13 yabancı olmak üzere toplam 33 banka bulunmaktadır. Milli bankaların çoğu mahalli ihtiyaçları karşılayabilen, genellikle tek şubeli bankalardır.

Bu yüzden bankacılık alanında genellikle yabancı bankalar hakim olmuştur.

Yabancı sermayenin ulaştırma alanında olduğu gibi, bankacılık kesiminde de yaptığı girişimler bir müddet sonra İmparatorluğun ekonomik anlamda dışarıya olan bağımlılığını getirmiştir. İmparatorluğun kronik hale gelen mali açıkları Avrupa piyasalarından borçlanmayı gerekli kılmış; yabancılar için Osmanlı'ya borç verme kârlı bir yatırım alanı olmuştur.

1854 yılında, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti Avrupa mali piyasalarında uzun vadeli tahviller satmaya başlamıştır.

Kısa bir süre içerisinde de **dış borçlanma bütçe açıklarını kapatmak için başvurulmuş bir yöntem haline gelmiştir.**

Bu süre içerisinde ele geçen fonların hemen hemen tümü cari harcamalara ayrılmış; küçük bir bölümü ise, alt yapı yatırımlarında ve borç ödeme kapasitesini arttıracak diğer alanlarda kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda askeri harcamaların artması da yeni borçlanmaları ve yıllık borç ödemelerini arttırmış; böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nda dışa bağımlılığı zorunlu kılmıştır.

1875 yılında borç taksitlerinin ödenmesine imkân kalmamış, Osmanlı Devleti'nin tek taraflı bir kararıyla faizler yarıya indirilmiş, 1876'da ödemeler tamamen durdurulmuştur. (Moratoryum ilan edilmiştir.)

1881 yılında ise, Osmanlı borçlarının temizlenmesi için Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur.

Osmanlı dış borçları ülkenin kaynaklarını yabancılara aktarmanın bir aracı niteliği taşımış, alınan borçlar yeniden üretimde kullanılmamıştır.

Osmanlı'nın ödeme olanağı kalmadığını bildirmesi üzerine 1881'de Muharrem Kararnamesi'yle kurulan, yabancı ve Osmanlı temsilcilerinden oluşan **Düyun-u Umumiye İdaresi'ne** dış borç anapara ve faizlerini karşılaması amacıyla bazı vergi gelirlerine el koyması için izin vermiştir.

Düyun-u Umumiye (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi), 1881-1923 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış borçlarını denetleyen kurumdur.

II. Abdülhamit döneminde kurulmuştur.

Düyun-u Umumiye, (Genel Borçlar Kurumu) Osmanlı Devleti'nin borçlara karşılık göstermiş olduğu gelir kaynaklarını işletmek ve sağladığı parayı alacaklılara dağıtmakla görevlidir.

c) Dış Ticaret

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaret dengesinin devletin dışa açılma süreciyle birlikte olumsuz bir seyir izlediğini söyleyebiliriz. Özellikle **Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın** yıkıcı etkileri ve dış borçlanmanın önü alınamaz bir şekilde artması bu süreçte etkili olmuştur denilebilir.

Avrupa'nın üstün askeri gücü, Osmanlı'nın askeri yardıma duyduğu ihtiyaç ve Avrupa'nın hammadde ve pazar bulma isteği, 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşmasını ortaya çıkarmıştır.

Bu antlaşma, özel olarak, İmparatorluğun dünya pazarıyla tam olarak birleşmesini sağlamış, Osmanlı'nın katılımının koşullarını da üstü örtük bir şekilde belirterek **serbest ticaret koşullarının oluşmasını sağlamış** ve Osmanlı'nın rolünün gıda maddesi ve hammadde tedarikçisi ve aynı zamanda mamul mallarının tüketicisi olarak belirlenmesine sebep olmuştur.

Osmanlı dış ticareti sürekli açık vermiştir. Dış ticaretin ekonomi içindeki göreceli payının yüksek olması sonucu dış ticaretteki dalgalanmaların, genel fiyat düzeyi, tarımsal üretim ve gelir üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.

Sürekli büyüyen dış ticaret açığı dış borçlarla karşılanmaktadır.

Osmanlı ihracatında tarım ürünleri ve madenler başlıca yer tutmaktaydı.

Tütün, üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, meşe palamudu, fındık, pamuk ve zeytinyağı gibi tarımsal ürünler İmparatorluğun temel ihraç mallarını oluşturmaktadır. İhracat içinde önemli bir yer tutan tek mamul mal kalemi elde dokunan halı ve kilimlerdir.

Öte yandan, ithalatın yarısından fazlası mamul mallardan ve özellikle pamuklu ve yünü tekstil ürünlerinden oluşmaktadır. Tekstil ürünleri ve giyim eşyalarının yanı sıra Osmanlı'da demiryolları, silâh ve cepkane malzemeleri, çeşitli makineler ve diğer mamul malları da ithal edilmekteydi. Gıda maddeleri özellikle buğday, un, şeker ve pirinç ise ithalat içinde önemli bir yer tutmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomisi içerisindeki yeri **hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı** bir görünüm sergilemektedir. Avrupa kökenli sınai ürünler iç piyasaya büyük ölçüde hâkim olmuştur.

19. ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde meydana gelen önemli gelişmeler şunlardır:

- Birincisi, ihracat gelirlerindeki artış, yatırım malları ithalatı bir tarafa tüketim malları ithalatının tümünü bile karşılayamamaktadır. Ticaret dengesindeki açıklar, 1850'lere kadar daha çok altın ve gümüş ihracıyla, 1854'ten sonra ise, Avrupa'dan yapılan borçlanmalarla karşılanmıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi ve ticaret bağımlılığına bir de mali bağımlılık eklenmiştir.

- İkinci olarak, ithal edilen tüketim mallarına yönelik harcama artışları büyük ölçüde saray çevresinden ve bürokrasinin üst kademelerinden kaynaklanmış; Batılılaşma görüntüsü altında lüks tüketime ayrılmıştır.

- Üçüncü olarak, kentsel dış ticaret kesimi ile kırsal tarım kesimleri birbirinden kopma eğilimleri göstermiş; İstanbul, İzmir, Trabzon gibi önemli sahil kentleri ekmeklik un için ithalata bağımlı hale gelirken, tarım ile kent yapısı arasındaki pazar ilişkileri engellenmiştir.